



АХЛОҚИЙ ҚАРАШЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА “КОМИЛ ИНСОН КОНЦЕПЦИЯСИ”

Худойқулова Ш.М.

Ўзбекистон-Финляндия педагогика институти Бошланғич таълим методикаси кафедраси доценти, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Tayanch soʻzlar: ахлоқий тарбия, ахлоқий қарашлар, инсонпарварлик назарияси, когнитив ривожланиш, социализация, character education, social and emotional learning, кадриятларга асосланган таълим, Комил инсон концепцияси.

Ключевые слова: нравственное воспитание, моральные взгляды, гуманистическая теория, когнитивное развитие, социализация, воспитание характера, социальное и эмоциональное обучение, ценностно-ориентированное образование, концепция идеального человека.

Key words: moral education, moral views, humanistic theory, cognitive development, socialization, character education, social and emotional learning, values-based education, concept of the perfect person.

Резюме:

Мақолада ахлоқий қарашларни шакллантиришга оид турли назарий ёндашувлар, хусусан, глобал ва минтақавий миқёсдаги педагогик тажрибалар таҳлил қилинган. Ахлоқий тарбиянинг назарий мактаблари, яъни инсонпарварлик, когнитив ривожланиш ва социализация назариялари шарқ ва ғарб мамлакатлари мисолида ўрганилган. Ўзбекистондаги “Комил инсон концепцияси”нинг таълим тизимидаги ўрни ҳамда миллий ва умуминсоний кадриятларга асосланган ёндашувлар муҳокама қилинган.

Резюме:

В статье анализируются различные теоретические подходы к формированию нравственных взглядов, в частности мировой и региональный педагогический опыт. Теоретические школы нравственного воспитания, т. е. теории гуманизма, познавательного развития и социализации, изучались на примере стран Востока и Запада. Обсуждалась роль «Концепции совершенного человека» в системе образования Узбекистана и подходов, основанных на национальных и общечеловеческих ценностях.

Summary:

The article analyzes various theoretical approaches to the formation of moral views, in particular, pedagogical experiences on a global and regional scale. Theoretical schools of moral education, namely humanism, cognitive development and socialization theories, are studied using the examples of Eastern and Western countries. The role of the "Perfect Person Concept" in the education system in Uzbekistan and approaches based on national and universal human values are discussed.



Ўзбекистонда “Комил инсон концепцияси” ахлоқий ва маънавий етукликка эришиш мақсадида шакллантирилган муҳим педагогик ғоялардан бири ҳисобланади. Бу концепция инсонни баркамол, маънавий етук ва жамиятга фойда келтирувчи шахс сифатида ривожлантиришни назарда тутди. Комил инсон концепцияси миллий кадриятлар, урф-одатлар ва исломий анъаналарга асосланади. Унда инсоннинг маънавий дунёси, шахсий масъулияти, ижтимоий бурчлари, ахлоқий кадриятларга содиқлиги ва жамиятга фойдали бўлиши муҳим ўрин тутди. “Комил инсонни тарбиялашда миллий ва маънавий кадриятларга асосланиш, инсонийлик, ҳалоллик, адолат каби ҳислатларни ривожлантириш муҳимдир. Бу инсонни нафақат ўзи учун, балки жамият учун ҳам фойдали шахс сифатида камол топтиришга ёрдам беради”. Концепция ўз олдига қуйидаги мақсадларни қўяди:

1. Маънавий ва ахлоқий етуклик: комил инсон дунёқараши ва ахлоқий тамойиллари асосида ватанпарварлик, ҳалоллик, инсонийлик, адолат ва садоқат каби ҳислатларга эга бўлиши керак.

2. Инсоннинг жамиятдаги ўрни: концепцияга қўра, комил инсон ўз масъулиятини англаган ҳолда жамият ривожига ҳисса қўшадиган, ижтимоий фаол ва фойдали шахсдир.

3. Интеллектуал ривожланиш: комил инсон таълим ва тафаккур орқали ўз билим ва салоҳиятини оширади. Бу эса унинг жамиятда муҳим ўрин эгаллашига ёрдам беради.

4. Миллий ва умуминсоний кадриятларга ҳурмат: комил инсон миллий меросни кадрлаш билан бир қаторда, дунё ҳамжамиятининг умумий кадриятларига ҳам ҳурмат билан муносабатда бўлади.

“Комил инсон концепцияси” Ўзбекистон таълим тизимида алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, ёшлар тарбиясида, таълим дастурларида ва турли маънавий-маърифий тадбирларда кенг қўлланилади. Бу концепция асосида миллий ва умуминсоний кадриятларга содиқ, маънавий етук ва комил шахсларни тарбиялашга қаратилган дастурлар ишлаб чиқилган.

“Комил инсон концепцияси”нинг таълим тизимига татбиқ этилиши Ўзбекистонда маънавий-ахлоқий тарбия ва таълим жараёнининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Концепциянинг таълимга татбиқ этилиши орқали ёшларни нафақат билимли, балки маънавий жиҳатдан етук, масъулиятли ва жамиятга фойдали шахслар сифатида шакллантиришга эришиш мумкин. Қуйида концепциянинг таълим тизимидаги ўрни ва татбиқ этиш имкониятлари ҳақида фикрларимни баён қиламан:

1. Маънавий тарбияни мустаҳкамлаш. “Комил инсон концепцияси” таълим тизимида маънавий тарбияни кучайтиришга қаратилган. Дарс жараёнида фақат назарий билим бериш билан чекланмай, балки ўқувчиларни



шахсий масъулият, инсонийлик ва миллий қадриятларга хурмат билан ёндашишга ўргатиш мумкин. Масалан, адабиёт, тарих, маданият дарсларида комил инсон сифатидаги идеал шахсларнинг ҳаёти ва фаолияти орқали ёшларга маънавий-ахлоқий қадриятларни тушунтириш ва уларни ҳаётда қўллашни ўргатиш мумкин.

2. Миллий ва умуминсоний қадриятларни сингдириш. Концепция таълим жараёнида ёшларга миллий қадриятлар, урф-одатлар ва анъаналарни аниқлаш, уларни қадрлашни шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, таълим жараёнида умуминсоний қадриятлар, жумладан, инсон ҳуқуқлари, тенглик ва фуқаролик жавобгарлиги каби тушунчаларни ёшларга етказиш орқали уларда кенг дунёқараш ҳосил қилиш мумкин.

3. Ҳар томонлама баркамол шахс ривожлантириш. Комил инсон концепцияси асосида ҳар бир ўқувчида нафақат билим, балки жисмоний ва маънавий баркамолликни таъминлашга эътибор қаратилган. Шу мақсадда мактабларда спорт машғулоти, санъат ва маданият фаолиятлари, ижтимоий тадбирлар ва маънавий-маърифий кечаларни ташкил этиш орқали ёшларнинг барча соҳада ривожланишига хизмат қилиш мумкин.

4. Ўқитувчининг шахсий намуна сифатидаги роли. Комил инсон концепциясини татбиқ этишда ўқитувчининг шахсий намуна сифатидаги роли муҳимдир. Ўқитувчи ахлоқий қадриятлар ва маънавий-ахлоқий меъёрларни фақат сўз билан эмас, балки амалий ҳатти-ҳаракатлари орқали намоён этиши керак. Шу тариқа ўқувчилар ўқитувчидаги ҳислатларни қабул қилиб, уларни ўзларида ривожлантиришга интиладилар.

5. Ахлоқий ва маънавий қадриятларга қаратилган таълим дастурлари. Концепция асосида ишлаб чиқилган махсус ўқув дастурлари ёшларнинг ахлоқий жиҳатдан шаклланишига кўмаклашади. Бу дастурларда фуқаролик жавобгарлиги, ватанпарварлик, инсонпарварлик, камтарлик ва адолат каби қадриятлар тушунтирилиб, уларни ҳаётда қўллаш кўникмалари шакллантирилади.

6. Танқидий ва мустақил фикрлашни ривожлантириш. Комил инсон концепциясини татбиқ этиш орқали ёшларда танқидий ва мустақил фикрлаш қобилиятини ошириш мумкин. Бу ёшларнинг тўғри қарор қабул қилиш, жамиятда ўз ўрнини аниқлаш ва ўз қадриятларига содиқ қолишда ёрдам беради.

“Комил инсон концепцияси” таълим тизимида татбиқ этилиши ёшларнинг маънавий ва ахлоқий ривожланишини таъминлаб, уларни баркамол ва фойдали шахслар қилиб шакллантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Концепция асосида таълим дастурларини бойитиш, ўқитувчиларнинг шахсий намунасини кўрсатиш, ижтимоий тадбирлар орқали ёшларга масъулият, инсонийлик, адолат ва ватанпарварлик ҳислатларини сингдириш



имконини беради. Бундай ёндашув ёш авлодни жамият олдидаги бурчини англаган, ахлоқий жиҳатдан етук ва ўз кадриятларини ҳимоя қилишга қодир шахслар қилиб тарбиялашга ёрдам беради. “Комил инсон концепциясини таълим тизимига жорий этиш ёшларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. Бу ёшларда масъулиятлилик, ватанпарварлик ва ахлоқий кадриятларга содиқликни ривожлантиришда самарали восита бўлиб хизмат қилади”.

Ўзбекистон таълим тизимида ахлоқий қарашларни ривожлантириш ёшларни маънавий етукликка ва ижтимоий бурчни англашга йўналтиришнинг асосий мақсадларидан бири сифатида қабул қилинади. Ахлоқий тарбия таълим тизимининг муҳим бир қисми бўлиб, у ёшларнинг шахсий ва ижтимоий ривожланиши, жамиятдаги ўрнини аниқлаб олишга ёрдам беради. Ахлоқий қарашларни ривожлантириш стратегияси ва методикалари асосан миллий ва умуминсоний кадриятларга асосланган бўлиб, ёшларни фойдали ва масъулиятли шахслар қилиб камолга етказишга йўналтирилган.

Ўзбекистон таълим тизимида ахлоқий қарашларни ривожлантиришда куйидаги асосий стратегиялар қўлланилади:

1. Маънавият ва маърифат соатлари ташкил этиш. Ахлоқий тарбияни йўналтиришда мактаб ва ўқув юртларида "маънавият соатлари" жорий этилган. Бу соатларда ўқувчиларга инсоний кадриятлар, миллий маданият ва тарихий шахслар ҳақида маълумотлар берилади. Маънавият соатлари ахлоқий тарбияни амалга оширишнинг муҳим воситаси бўлиб, улар орқали ёшлар ижтимоий масъулиятни, меҳнатни кадрлашни ва инсонлар билан муносабатда ҳурматли бўлишни ўрганадилар.

2. Ахлоқий тарбияни барча фанлар орқали татбиқ қилиш. Ахлоқий қарашларни ривожлантириш стратегияси доирасида ахлоқий тарбия нафақат алоҳида фанда, балки барча фанларнинг ўқитиш жараёнига киритилади. Масалан, адабиёт дарсларида ёзувчи ва шоирлар асарлари орқали инсонпарварлик, ватанпарварлик ва ҳалоллик кадриятлари тарғиб қилинади. Тарих дарсларида эса миллий қаҳрамонлар ва уларнинг фаолияти ёшларга ўрнак сифатида кўрсатилади.

3. Маънавий-маърифий тадбирлар ва тадқиқот ишларини ташкил этиш. Мактаб ва университетларда турли маънавий-маърифий тадбирлар, мусобақалар, илмий анжуманлар ва тадқиқот ишлари орқали ёшлар ахлоқий қарашларни шакллантиришга жалб қилинади. Бу тадбирлар ёшларнинг қизиқишларини оширишга, уларнинг шахсий ривожланишига ёрдам беради. Масалан, "Меҳр-оқибат" ҳафталиги, "Адолат ва ҳалоллик" ойлиги каби тадбирлар орқали ўқувчиларда маънавий ва ахлоқий кадриятларни ўзлаштиришга эътибор қаратилади.

4. Ўқитувчиларнинг шахсий намунаси. Ўзбекистонда ахлоқий тарбияда ўқитувчининг шахсий намунаси муҳим аҳамиятга эга. Ўқитувчилар ўқувчилар учун нафақат билим манбаи, балки хулқ-атвордаги намуна ҳам ҳисобланади. Улар ахлоқий тамойилларни ўзлари амалга ошириб, ёшларга ҳалоллик, масъулият ва ҳурматни кўрсатишлари керак. Ўқитувчининг шахсий намунаси ёшлар учун таъсирли тарбиявий восита бўлиб хизмат қилади.

Умуман, бўлажак ўқитувчиларда ахлоқий қарашларни шакллантириш жараёнида турли назарий ёндашувлар муҳим ўрин тутди. Ҳар бир назария шахснинг ахлоқий ривожланишини ўзига хос жиҳатлари орқали тушунтиradi ва бу жараёнга турли томонлама ёндошади. Инсонпарварлик, когнитив ривожланиш ва социализация каби назарий йўналишлар ўқитувчиларда ахлоқий кадриятлар, ижтимоий масъулият ва жамиятга фойдали бўлиш каби сифатларни шакллантиришда турли воситаларни таклиф қилади. Бу назарий ёндашувларнинг тўғри татбиқ этилиши бўлажак ўқитувчиларнинг ахлоқий қарашларини бойитишга, уларнинг шахсий ва ижтимоий масъулиятини мустаҳкамлашга ёрдам беради. Шу орқали педагогик жараёнда ахлоқий ривожланишга самарали асос яратилади.

Адабиётлар:

1. Lickona T., *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*, New York: Bantam Books, 1991. – P. 56.
2. Шер А. Шарқ фалсафаси ва экзистенциячилик. «Соғлом авлод учун» журнали. 1999, 1-сон.
3. CASEL, *What is SEL?* Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. Chicago: CASEL, 2020. – P. 4.
4. Hawkes N., *From My Heart: Transforming Lives through Values*, Carmarthen: Independent Thinking Press, 2013. – P. 78.
5. Fischer N., *Wertebildung in der Schule: Konzepte und Erfahrungen aus Deutschland*, Weinheim: Beltz, 2015. – S. 45.
6. Meirieu P., *L'école, mode d'emploi: Des méthodes pour apprendre*, Paris: ESF Éditeur, 2001. – P. 102.
7. Накамура Т., *Образовательная система Японии: традиции и инновации*, Москва: Издательство Московского университета, 2009. – С. 64.
8. Kim Y.S., *Education in South Korea: Tradition, Modernity, and Transformation*, Seoul: Seoul National University Press, 2010. – P. 112.
9. Li J., *Confucianism and Moral Education in China*, Beijing: Peking University Press, 2012. – P. 88.
10. Ғофуров А., *Маънавий етуклик сари*, Тошкент: Ўқитувчи, 2005. – Б. 112
11. Зиямухамедов О. Ёшларни комиллик руҳида тарбиялашнинг ретороспектив асослари // Таълим ва жамият. 2019, №5. – Б. 54.
12. Ясперс К. *Философская вера //Смысл и назначение истории*. Москва. Политиздат. 1991.